

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-НЕЗАДОВОЛЕНЬ МОВЦІВ РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РІВНІВ

Ю.М.Несин

викладач англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті розглядається важливість соціокультурного статусу мовця для перекладу висловлювань-незадоволень. Весь матеріал дослідження об'єднано в три експериментальні групи: висловлювання-незадоволення, реалізовані мовцями високого, середнього та низького соціального рівнів. У результаті були виділені основні лексико-семантичні трансформації для перекладу висловлювань-незадоволень такі, як дослівний переклад, компенсація та модуляція.

Ключові слова: висловлювання-незадоволення, комунікація, переклад.

Аналіз досліджень закономірностей реалізації висловлювань-незадоволень у мовленнєвій комунікації дає підстави констатувати переважання даного виду висловлювань у неофіційному мовленні. Як зазначає у своїй праці Алексієвець О.М., це цілком справедливо пояснюється меншою жорсткістю або розмитістю меж соціокультурних вимог неформальної комунікації [1, 114]. Відомо, що висловлювання-незадоволення як один із видів розумово-мовленнєвої діяльності людини найчастіше виражає її прагнення досягти взаєморозуміння або узгодження відмінних інтересів чи поглядів. Його функціонально-прагматична спрямованість, відповідно до результатів досліджень Федорів Я.Р. [3, 96], полягає у вираженні певної протидії, орієнтованої на зміну існуючого стану речей, яка актуалізується здебільшого в емоційній формі моральної оцінки індивідом своїх чи чужих вчинків, дій, інтересів, переконань, вірувань, стереотипів поведінки, тощо.

Інакше кажучи, у соціально-лінгвістичному аспекті висловлювання-незадоволення виконують роль певних індикаторів, що, згідно з Федорів Я.Р., констатують розходження реальних подій чи явищ з їх ідеальними або прогнозованими у свідомості мовця моделями [2, 124]. Висловлювання-незадоволення виникають на ґрунті переживання людиною тих чи інших негативних емоцій, які, будучи усвідомлені нею, виконують роль підґрунтя для побудови та реалізації конкретних видів цих висловлювань. Вживані в комунікації, вони виражають певні почуття і тому є по відношенню до емоцій, які переживає індивід, більш прагматично акцентованими та цілеспрямованими.

Мовець обирає конкретні мовленнєві норми функціонально-комунікативного змісту висловлювань-незадоволень відповідно до

його соціокультурного рівня. Враховуючи це, раціонально виділити низький, середній і високий соціокультурний рівень будь-якого мовця.

Так, висловлювання-незадоволення, реалізовані мовцями високого соціального статусу, які складають 38 % від їхньої загальної кількості, вживаються, здебільшого, в офіційному мовленні і переважна їх більшість спрямована на виконання комунікативної функції оцінки (77 %). Аналіз фактичного матеріалу, який складає цю групу висловлювань, засвідчив, що при їхньому перекладі доцільно використовувати компенсацію, як це видно з наведених прикладів:

"I don't agree with a single word that you have said [12: 6]." — Я не їму віри жодному твоєму слову, Гаппі! [6: 2].

"Don't, Basil, don't!" he cried [12, 21]. — Не смійте, Безіле, не смійте! — закричав він [4, 4].

Як показало наше експериментальне дослідження, саме компенсацією перекладається 34,5 % висловлювань-незадоволень, актуалізованих мовцями високого соціального статусу. Це викликано тим, що у висловлюваннях-незадоволеннях мовців високого соціального рівня іноді вживаються книжні фрази, образні висловлювання чи вислови піднесеного тону. Вони характерні для мовлення мовців високого соціального класу і, як правило, нетипові для звичайної розмови-діалогу. У таких випадках, при перекладі можливим є використання трансформацій модуляції, компенсації, нейтралізації, наприклад:

"I don't know how we could manage without him," answered the elder woman querulously [12, 43]. — Не знаю, як би ми без нього впоралися з усім... — буркотливо додала мати [6: 8] (компенсація).

Let this cup pass from me! (піднес.) - Хай не торкнеться мене нещастя! (нейтралізація).

Подібні особливості перекладу стосуються і поетичних вигуків, латинських крилатих висловів, фразеологічних зворотів та офіційних старомодних висловлювань, що здебільшого є застарілими, архаїчними. До вищезгаданих способів перекладу цих одиниць можна додати граматичну заміну та розгортання значення:

It is only the intellectually lost who ever argue [12, 8]. — *Суперечки — лише для недолугих умів.* [4, 2] (граматична заміна).

"I don't feel up to it," said Dorian listlessly [12, 77]. — *Я не зміг би зараз їсти, — втомно зауважив Доріан* [4, 14] (експлікація).

Розгляд текстових фрагментів, у контексті яких вживаються висловлювання-незадоволення мовців високого соціального рівня, показав, що вони набувають комунікативно-прагматичного змісту досить широкого діапазону: заборону, звинувачення, заперечення, критику, протест, образу тощо. При цьому мовці високого соціального рівня можуть виражати найрізноманітніші почуття, хоча вони актуалізують свої висловлювання більш стримано, ніж мовці інших соціальних рівнів:

My dear fellow, she tried to found a salon, and only succeeded in opening a restaurant. How could I admire her? [12, 6]. — *Мій любий, вона намагалася створити салон, а пощастило їй відкрити ресторан. Тож як я можу за хоплюватись нею?* [6, 2];

"You should have gone away when I asked you," he muttered [12, 20]. — *Тобі треба було піти, коли я просив тебе, — пробурмотів Безіл Голворд* [4, 4].

Як видно з прикладів, висловлювання-незадоволення мовців високого соціального рівня можуть перекладатися дослівно. Це пов'язано з тим, що дослівний переклад здатний найповніше передавати інформативний зміст речення, а мовці високого соціального статусу часто приховують свої справжні емоції і актуалізують граматично коректні змістові висловлювання-незадоволення. Саме тому 34% висловлювань-незадоволень мовців високого соціального рівня перекладаються способом дослівного перекладу. При дослівному перекладі перекладене речення має ту саму структуру і порядок слів, як і відповідне англійське речення. Однак, якщо в тексті є синтаксичні конструкції, яких немає в українській мові, то дослівний переклад лише ускладнить розуміння значення оригіналу.

Отже, основними способами відтворення в українській мові англомовних висловлювань-незадоволень, актуалізованих мовцями

високого соціального рівня, є компенсація, дослівний переклад та модуляція.

Висловлювання-незадоволення, реалізовані мовцями середнього соціального рівня, є найчастотнішими у мовленні (39 % від загальної кількості проаналізованих висловлювань) та, відповідно, можуть виражати різноманітні прагматичні значення – від оцінки (57 %) до впливу (43 %). Частотність їхнього вживання зумовлена тим, що перекладаються вони на українську мову здебільшого словосполученнями, які є типовими для усного розмовного мовлення. У даному випадку можна застосувати найрізноманітніші перекладацькі трансформації:

"Don't be silly, Vernon, she hates the boy" — Не мели дурниць, Вернене, вона цього хлопця терпіти не може (модуляція);

"He's not going," he said [10, 22]. — *Він не піде до тієї школи! — заявив дядько* [5, 20] (експлікація);

"Honestly, Hermione, you think all teachers are saints or something," snapped Ron [10, 75]. — *Перестань, Герміоно! Ти думаєш, усі вчителі святі? — урвав її Рон* [3, 71] (граматична заміна).

Було також встановлено, що антонімічний переклад нерідко буває якщо не єдиним, то найбільш зручним прийомом передачі смислового та стилістичного значення багатьох висловлювань-незадоволень, актуалізованих мовцями середнього соціального рівня, наприклад:

Mind your own business. - Не твоє діло!, Не втручайся в чужі справи!

You're telling me! — Можете не розказувати!

Антонімічний переклад у більшості випадків є одним із можливих варіантів передачі змісту висловлювання-незадоволення мовців середнього соціального рівня, але у наведених прикладах він є найкращим, а деколи і єдиним.

Як відомо, висловлювання-незадоволення можуть реалізувати свій потенціал, насамперед, під час діалогу. Тобто вони функціонують в усному розмовному стилі. У діалозі мовців середнього соціального рівня функціонує нейтральна лексика, в основному емоційно-підсилююча та розмовно-фамільярна. Вона перекладається за допомогою різних прийомів, зокрема модуляцією та компенсацією, наприклад:

"Don't be stupid," snapped Aunt Petunia (розм.-фам.) [10, 14]. — *Не верзи дурниць! — гримнула на нього тітка Петунія* [3, 13] (модуляція);

"Don't talk rubbish," said Uncle Vernon [10: 37] (розм.-фам.). — *Не мели дурниць, — скрикнув дядько Вернон* [3, 35] (компенсація).

Під час дослідження цієї експериментальної групи було встановлено, що словосполучення-незадоволення, до складу яких входить нейтральна лексика, характеризуються досить широкою палітрою значень. Це може бути саркастичне або неввічливе, несхвалювальне і навіть грубе, лайливе забарвлення досліджуваної одиниці, що найчастіше передається на українську мову шляхом компенсації, нейтралізації, емпатизації чи модуляції значення:

"Rubbish!" said Hagrid. "Why should he?" [10, 58]. — *Дурне! — заперечив Герпід. — Чого б то?* [3, 55] (нейтралізація);

"If any dog needs exercise, that one does" [10, 66]. — *Адже кому-кому, а цій собацюрі потрібні прогулянки!* [5: 63] (компенсація);

"Shut up, Malfoy," snapped Parvati Patil [10, 61]. — *Стули пельку, Мелфюю! — крикнула Парваті Патіл* [3, 57] (модуляція).

Таким чином, було встановлено, що найчастіше при перекладі висловлювань-незадоволень мовців середнього соціального рівня застосовуються трансформації дослівного перекладу – 34 %, модуляції – 24 % та компенсації – 19 %. Застосування таких способів перекладу як модуляція та компенсація пояснюється повним переосмисленням первинного значення багатьох висловлювань-незадоволень при перекладі. Компенсація дозволяє здійснити заміну непереданого елемента оригіналу аналогічним елементом, що компенсує втрату інформації вихідного висловлювання-незадоволення і справляє подібну дію на читача. Дослівно перекладаються висловлювання-незадоволення, що мають менш виражений емоційний потенціал та виконують більше інформативну функцію. Інші трансформації застосовуються при відтворенні висловлювань-незадоволень, акталізованих мовцями середнього соціального рівня значно рідше.

Висловлювання-незадоволення, реалізовані мовцями низького соціального статусу (23 % від їхньої загальної кількості), виконують здебільшого комунікативну функцію оцінки (77 %), та характеризуються, як правило, вживанням сленгу й стилістично заниженої розмовної лексики. Вживання персонажем твору сленгу як ненормативної, неформальної, стилістично заниженої, функціонально обмеженої мови віддзеркалює загальну культуру, спосіб життя, моральні цінності, етичні пріоритети, а також ставлення до інших великих і малих соціальних, етнічних, професійних, корпоративних груп. Корпус сучасного сленгу, який вжи-

вається в висловлюваннях-незадоволеннях, поєднує різні категорії лексики: просторіччя, професійні, групові та соціальні жаргонізми, сленгізми-скорочення, кодові найменування, сленгову фразеологію, арготизми, вульгаризми, чужомовні запозичення, неологізми, історизми тощо.

Стратегія перекладу висловлювань-незадоволень, у яких вживається сленг, полягає у передачі всіх аспектів значення конкретного сленгізму на підставі використання ресурсів цільової мови, урахування позамовних чинників, нейтралізації розбіжностей у фонових знаннях комунікантів та запропонуванні оптимального перекладацького відповідника.

За результатами нашого дослідження, встановлено, що висловлювання-незадоволення, які належать до жаргонного й розмовного стилю, найбільш доцільно перекладати компенсацією та нейтралізацією, як це видно з наведених прикладів:

Snap into it! (жарг.) – *Ну, давай! Берись за діло!* (нейтралізація);

This young Sonietta was creeching: "Beast and hateful animal. Filthy horror" [9, 33]. – *Підла, противна тварюка! — кричала мала Соньєтта. — Скотиняка!* [2, 18] (компенсація).

Будь-яке навмисне відхилення від літературної мови може бути показником соціального статусу, територіальної та расової належності або ж навіть індивідуальної вимовної манери. Ці особливості повинні бути обов'язково відтворені в перекладі належним чином. Так, наприклад, соціально обумовлені вимовні особливості, які звісно ж не можуть мати еквівалентів в мові перекладу, передаються методом компенсації за рахунок одиниць інших рівнів: уведення розмовно-зниженої лексики, порушення граматичної норми або ж уведенням соціально-обумовлених вимовних елементів, але таких, що є характерними вже для мови перекладу. Вірність сказаного можна продемонструвати на прикладах компенсації при перекладі ламаної та неправильної мови неосвіченої Лайзи Дулітл:

The flower girl. Theres menners f'yer! Teoobanches o voylets trod into the mad [11, 4]. – *Квіткарка. От маніру! Ду-ва пучечки хвіялок сапоптав у грязюку!* [8, 2];

The flower girl. Oh, sir, don't let him lay a charge agen me for a word like that. You [11, 6]. – *Ой, паночку, попросіть його не писати на мене ахта за одне те слово! Ви ж...* [8, 3].

Аналіз ілюстративного матеріалу продемонстрував, що значна кількість висловлювань-незадоволень, які належать до жаргонного стилю, мають грубий, образливий і навіть

непристойний відтінок значення. Тому, крім компенсації, для їх перекладу доцільно використовувати нейтралізацію значення.

Oh, shoot! – От не талан! (нейтралізація);

“Get you soon, fear not,” I called, “stinking billygoat. I’ll have your yarbles off lovely” [9: 15]. – *Дарма, смердючий цапе! – гукнув я. – Невдовзі стрінемось!* [4: 7] (нейтралізація).

Як бачимо, при нейтралізації висловлювання-незадоволення дещо втрачається емотивність висловлювання. Встановлено також, що значний відсоток висловлювань-незадоволень, ужитих мовцями низького соціального рівня, відносять до розряду табу, оскільки часто це груба вульгарна лексика, неприйнята у звичайному розмовному стилі. Способи перекладу тут не змінюються:

“You naughty old veck, you,” [9: 9]. – *Ах ти ж гидка розваліна! – лайнувсь я* [4: 3] (компенсація);

“There’s the mackerel of the cornflake for you, you dirty reader of filth and nastiness” [9: 9]. – *Ось тобі! – примовляв Піт. – Кукурудзяні пластівці для сраного читача паскудних книжок!* [4: 3] (компенсація).

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє констатувати, що типовими помилками при перекладі сленгізмів у висловлюваннях-незадоволеннях є:

- неврахування “часового фактора” при перекладі сленгізму;
- використання національно-специфічних відповідників;
- вживання непоширених у мові перекладу відповідників для перекладу сленгової одиниці;
- змішування американського й британського варіантів сленгу;

- підбір сильнішого або слабшого за емоційним впливом відповідника;
- повне нівелювання емоційно-експресивного навантаження сленгізму при перекладі;
- невідповідність перекладацького рішення стилю оригіналу або нормам цільової мови (культури).

Так, просторіччя, включаючи й випадки вживання пейоративної лексики, які застосовував Ю. Андрухович в перекладі “Гамлета”, часто не відповідають шекспірівському тексту і його добі. Мовлення простолюдина Першого Блазня гробаря передається без стримування. Персонаж так говорить про небіжчика Йорика: *“Ну, вже цей сучий син ото був усім придуркам придурок!..”* [7: 203], а далі, де в оригіналі зустрічається лексема “*whoreson*” (незаконно народжений), перекладач вживає відверто низьке, лайливе слово “*трахомуд*”. Це типова помилка перекладачів, коли вони забувають про час написання оригіналу і користуються недоречним у певному контексті матеріалом застарілої розмовної та навіть просторічної лексики.

Отже, висловлювання-незадоволення, актуалізовані мовцями низького соціального статусу найчастіше перекладаються компенсацією – 59% та модуляцією – 19%. На відміну від висловлювань-незадоволень мовців високого та середнього соціального статусу, випадки застосування дослівного перекладу у цій досліджуваній групі не є частими (лише 10%). Це пояснюється тим, що висловлювання-незадоволення низького соціального статусу мають значний експліцитно виражений емоційний потенціал, для перекладу якого необхідно застосовувати складніші перекладацькі трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексієвець О.М.* Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення (Експериментальне дослідження): автореф. дис... канд. філол. наук / О.М.Алексієвець; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1999. – 19 с.
2. *Берджес Е.* Механічний апельсин / Пер. з англ. О. Буценка. – 2004. [Електронний ресурс] // Зарубіжна література. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=1740&read=true>
3. *Роулінг Д.К.* Гаррі Потер і філософський камінь / Пер. з англ. В. Мороза. – 1997. [Електронний ресурс] // Дитяча фантастика. – Режим доступу: http://www.lib.aldebaran.ru/author/roling_dzhoan/roling_dzhoan_garri_potter_i_filosofskii_kamin/
4. *Уайльд О.* Портрет Доріана Грея. – 2005. / Пер. з англ. Р. Доценка [Електронний ресурс] // Зарубіжні автори. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/library//display.asp?Catalog=zl&categories=yes>
5. *Федорів Я.Р.* Двоякість у вивченні та навчанні інтонації висловлювань невдоволення / Я.Р.Федорів // Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу: Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – К.: КДЛУ, 1997. – Вип. 2. – С. 124-127.

6. Федорів Я.Р. Комплексний підхід до дослідження соціокультурних та лінгвістичних аспектів актуалізації висловлювань-невдоволень / Я.Р.Федорів // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – 1998. – № 1(8). – С. 96-102.
7. Шекспір В. Гамлет, принц датський / Пер. з англ. Ю. Андруховича. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2008. – 210 с.
8. Шоу Б. Пігмаліон / Пер. з англ. О. Мокровольського. – 1999. [Електронний ресурс] // Зарубіжна література. – Режим доступу: http://aelib.org.ua/texts/shaw_pygmalion_ua.htm
9. Burgess A. Clockwork Orange. – 2007. [Електронний ресурс] // Books online. – Режим доступу: <http://www.englishtips.org/index.php?newsid=1150793051>
10. Rowling J. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. – 2000. [Електронний ресурс] // Дитяча фантастика. – Режим доступу: <http://www.lib.aldebaran.ru/>
11. Shaw B. Pygmalion. – 2009. [Електронний ресурс] // The free library. – Режим доступу: <http://shaw.thefreelibrary.com/Pygmalion>
12. Wilde O. The Picture of Dorian Grey. – 2008. [Електронний ресурс] // The literature network. – Режим доступу: http://www.online literature.com/wilde /dorian_gray/

Стаття надійшла до редакції 3.03.2010 р.